

Dzieje Archiwum

Dzieje Archiwum Państwowego w Zielonej Górze

Kształtowanie się sieci archiwalnej na Ziemi Lubuskiej w latach 1950-2014

Archiwum Państwowe w Zielonej Górze powstało stosunkowo późno, bo dopiero w 1953 r. Do tego czasu, to jest w latach 1945-1953, obszary Ziemi Lubuskiej obsługiwały Wojewódzkie Archiwa Państwowe w Poznaniu i we Wrocławiu.

Pierwszym archiwum państwowym na naszym obszarze był oddział poznańskiego archiwum w Gorzowie Wielkopolskim. Rozpoczął on działalność 1 sierpnia 1950 r. Obejmował swoim zasięgiem terytorialnym ówczesne województwo zielonogórskie. Dekretem o archiwach państwowych z dnia 29 marca 1951 r. przekształcono go w Powiatowe Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim. W celu lepszego opanowania terenu rozważano możliwość zorganizowania drugiego archiwum na południu województwa zielonogórskiego. Po licznych staraniach i konsultacjach udało się zorganizować pomieszczenia na Powiatowe Archiwum Państwowe w Szprotawie w ratuszu miejskim, które rozpoczęło swoją działalność 21 sierpnia 1952 r.

Jednocześnie przez cały okres starano się o utworzenie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Zielonej Górze. Na początku 1953 r. możliwości takie wyłoniły się w Kozuchowie, ale okazało się, że gmach ten jest własnością innej instytucji. Wtedy rozpoczęto starania o utworzenie archiwum w Sulechowie, które zakończyły się sukcesem.

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Zielonej Górze powołał Prezes Rady Ministrów zarządzeniem nr 9 z 13 lutego 1953 r. Działalność swoją rozpoczęło ono faktycznie 5 września 1953 r. Siedziba archiwum mieściła się w Sulechowie w budynku przy ul. Dworcowej 21.

Zadania nowo powołanego archiwum określił statut tymczasowy z dnia 15 września 1953 r. Do podstawowych zadań WAP w Zielonej Górze wynikających ze statutu należało gromadzenie, zabezpieczanie, porządkowanie, przechowywanie oraz udostępnianie materiałów archiwalnych wytworzonych i stale wytwarzanych na terenie województwa zielonogórskiego. Zadaniem archiwum było też opracowanie naukowe posiadanych materiałów archiwalnych, rejestrowanie i prowadzenie prac naukowo-badawczych w zakresie archiwistyki oraz ich popularyzacja. Archiwum miało też sprawować nadzór nad narastającym zasobem archiwalnym, kontrolować składnice akt oraz przeprowadzać ekspertyzy.

WAP w Zielonej Górze podporządkowano dwa Powiatowe Archiwa Państwowe w Gorzowie Wlkp. i Szprotawie, które dotąd podlegały pod Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu. W maju 1955 r. powołano Powiatowe Archiwum Państwowe w Międzyrzeczu. WAP w Zielonej Górze kierowało ich działalnością i sprawowało nad nimi nadzór.

Dla wykonania wyznaczonych zadań w WAP utworzono dwa oddziały: Oddział I – akt władz, urzędów i instytucji do 1945 roku i Oddział II – akt władz, urzędów i instytucji po 1945 roku. Powołano także Wojewódzką Komisję Brakowania Akt, publiczną pracownię naukową oraz podręczną bibliotekę.

Pierwszym organizatorem archiwum i jednocześnie jego pierwszym dyrektorem był Tadeusz Mencil. W latach 1954-1959 stanowisko dyrektora zajmował Roman Szczepaniak. W latach 1953-1954 archiwum zatrudniało obok dyrektora tylko jednego pracownika naukowego, od 1955 r. – dwóch, a od 1958 – trzech. Wszyscy pracownicy naukowcy posiadali ukończone studia wyższe (historia, filologia klasyczna, germanistyka). Poza nimi archiwum zatrudniało samodzielnego księgowego, referenta administracyjnego i dwóch woźnych.

Zasób aktowy składał się wówczas z 113 zespołów, co stanowiło 1.442,67 mb akt. 92 % akt pochodziło z okresu do 1945 r. Od roku 1956 archiwum nie przejmowało akt z terenu, gdyż nie pozwalały na to sulechowskie magazyny, w większości wilgotne i przeładowane.

Pracownia naukowa i biblioteka nie były w zasadzie zorganizowane, gdyż nie pozwalały na to warunki lokalowe w Sulechowie. Pomimo tego udostępniano akta dla badań naukowych. Książki natomiast były złożone na stosie i raczej nie udostępniane.

Archiwum zielonogórskie nie odgrywało zatem w swoim początkowym okresie roli placówki naukowej. Nie spełniało swojego podstawowego zadania – udostępniania zbiorów. W samym Sulechowie, wówczas miasteczku 6-tysięcznym, zniszczonym co najmniej w 60 % przez działania wojenne, nie było osób zainteresowanych zbiorami. Dojazdy z Zielonej Góry z powodu warunków komunikacyjnych były prawie niemożliwe dla potencjalnych zainteresowanych zasobem. W pomieszczeniu w Sulechowie archiwum mogło pełnić jedynie funkcje magazynu archiwalnego.

W tej sytuacji koniecznością stało się znalezienie dla archiwum lokum bardziej odpowiedniego. Ówczesny dyrektor Roman Szczepaniak chciał koniecznie znaleźć dla archiwum siedzibę w samej Zielonej Górze. Władze zielonogórskie, rozumiejąc trudne warunki lokalowe archiwum (siedziba w Sulechowie była przewidziana od początku jako tymczasowa), starały się znaleźć inny lokal. Wszystkie proponowane budynki (przy pl. Słowiańskim 10, ul. Botanicznej, pałac w Ochli, gmach Wojewódzkiej Biblioteki) nie nadawały się jednak na siedzibę archiwum. Ostatecznie wiosną 1958 r. dyrektor Roman Szczepaniak zgodził się na przejęcie pałacu w Starym Kisielinie.

Pałac w Starym Kisielinie przekazało WAP Ministerstwo Rolnictwa decyzją z dnia 9 października 1958 r. Mieszkali w nim jednak jeszcze lokatorzy, byli pracownicy PGR, poprzedniego użytkownika pałacu. W listopadzie 1958 r. sporządzono dokumentację projektowo-kosztorysową na wykonanie niezbędnych robót remontowo-adaptacyjnych w pałacu oraz przeniesiono część zasobu. W grudniu okratowano okna, rozpoczęto naprawę zamków i instalacji wodociągowo-kanalizacyjnej. Dalsze prace rozpoczęto wiosną następnego roku. Wtedy też przeniesiono biura i pracownię naukową. 1 marca 1959 r. nastąpiło oficjalne przeniesienie archiwum do Starego Kisielina. Faktyczne urzędowanie w nowym obiekcie rozpoczęło archiwum jesienią 1959 r.

Przeniesienie siedziby WAP z Sulechowa do Starego Kisielina było dużym krokiem naprzód dla rozwoju instytucji. Nareszcie otrzymało zielonogórskie archiwum budynek, w którym mogło zorganizować biura, pracownię naukową i bibliotekę oraz należycie rozlokować cenny zasób aktowy. Stosunkowo bliska odległość od Zielonej Góry i kursowanie podmiejskich autobusów, nie sprawiała natomiast badaczom większych trudności w dotarciu do archiwum i korzystaniu z jego zasobu.

W Sulechowie, w budynku dawnej siedziby archiwum, utworzono archiwum powiatowe. Powiatowe Archiwum Państwowe w Gorzowie Wlkp. zaś przemianowano na Oddział Terenowy. W roku 1960 Powiatowe Archiwum Państwowe w Międzyrzeczu przeniesiono do Wilkowa koło Świebodzina. W 1961 r. PAP w Sulechowie przeniosło się z budynku przy ul. Dworcowej do lokalu przy ul. Kościuszki 22. Powiatowe Archiwum Państwowe w Szprotawie natomiast w 1963 roku otrzymało budynek przy ul. Świerczewskiego 10, a w 1967 r. utworzono w Żarach, w budynkach przy pl. Wyszyńskiego 2, jego filię. Tak ustalona sieć archiwalna przetrwała bez zmian do 1975 r.

1 stycznia 1971 r. nadano archiwum nowy statut, który zastąpił poprzedni tymczasowy z 1953 r. Statut ten sprecyzował bardziej konkretnie rodzaje materiałów archiwalnych, jakie gromadzi archiwum, a w zakresie organizacji, obok poprzednio wymienionych już oddziałów, wprowadził Oddział III, zajmujący się ewidencją, informacją i udostępnianiem zasobu. Ponadto w skład Oddziału III weszły: pracownia naukowa, biblioteka, filmoteka i stanowisko do spraw konserwacji i reprografii. Poza tym statut usankcjonował prawo zatrudniania pracowników naukowo-badawczych oraz określił obowiązki dyrektora.

Nowy podział administracyjny kraju w 1975 r. zmienił zasięg terytorialny działania WAP w Zielonej Górze. Powstały nowe województwa: na północy – gorzowskie, na południu – legnickie i na południowym wschodzie – leszczyńskie. Od zielonogórskiego odpadły powiaty głogowski, międzyrzecki, słubicki i wschowski. Dodatkowo natomiast przyjąć województwo musiało być powiat wolsztyński.

Oddział Terenowy w Gorzowie Wlkp. otrzymał filię w Sulęcinie, a swoją siedzibę przeniósł do pobliskiego Lubczyna.

Od 1 kwietnia 1979 r. WAP w Zielonej Górze zgodnie z zarządzeniem nr 7 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 15 lutego 1979 r. zasięgiem swego działania obejmowało tylko teren województwa zielonogórskiego. W związku z tym województwo gorzowskie wraz z Oddziałem Terenowym w Gorzowie Wlkp. z/s w Lubczynie oraz filią w Sulęcinie zostało podporządkowane Wojewódzkiemu Archiwum Państwowemu w Szczecinie.

Reforma administracji państwowej w 1975 r. spowodowała likwidację działających wówczas powiatowych archiwów państwowych, a miejsce ich zajęły oddziały i ekspozytury. Po przekazaniu w 1979 r. archiwów województwa gorzowskiego WAP w Szczecinie, sieć archiwalna województwa zielonogórskiego wyglądała następująco:

- WAP w Zielonej Górze z/s w Starym Kisielinie
- Oddział Terenowy WAP w Szprotawie z filią w Żarach
- Ekspozytura WAP w Sulechowie
- Ekspozytura WAP w Świebodzinie z/s w Wilkowie

W 1981 r. Filię w Żarach przemianowano na Oddział Terenowy WAP w Zielonej Górze, a Oddział Terenowy w Szprotawie na Ekspozyturę.

Ustawą z dnia 14 lipca 1983 r. wojewódzkie archiwa państwowe zmieniły swoją nazwę na archiwa państwowe i stały się urzędami administracji państwowej, nie tracąc przy tym prawa do prowadzenia działalności naukowej i zatrudniania pracowników naukowo-badawczych.

W okresie do 1983 r. kilkakrotnie zmieniali się dyrektorzy zielonogórskiego archiwum. W 1959 r. odszedł Roman Szczepaniak. Zastąpił go na stanowisku Alfred Kucner. W 1967 r. dyrektorem został Adam Markusfeld. W okresie od 1 maja do 30 listopada 1967 r. funkcję p.o. dyrektora sprawowała Wanda Darasz. W latach 1968-1972 dyrektorem był Stefan Dąbrowski. W początkach roku 1973 r. funkcję p.o. dyrektora ponownie objęła Wanda Darasz, a następnie do 1978 r. stanowisko dyrektora piastował Henryk Dominiczak. Po nim krótko (w okresie 1978-1979) funkcję tę pełnił Florian Relis, po czym (w międzyczasie Wanda Darasz p.o. dyrektora) do 1983 r. dyrektorem był Jan Grzelczyk. Od 1 marca 1983 r. stanowisko dyrektora AP w Zielonej Górze objął Jerzy Piotr Majchrzak.

Niewielkie zmiany zaszły także w organizacji sieci archiwalnej. W kwietniu 1985 r. uległy likwidacji magazyny Ekspozytury AP w Sulechowie. Zasób archiwalny ewakuowano do Żar, a biura przeniesiono do dwóch wydzierżawionych pomieszczeń w biurowcu Kombinat Rolnego Sulechów na Kruszynie. Ostateczna likwidacja Ekspozytury w Sulechowie nastąpiła w roku 1989. Wówczas zakończył się generalny remont pałacu w Wilkowie. Przeniesiono tam zasób Ekspozytury sulechowskiej, a dotychczasową Ekspozyturę w Świebodzinie z/s w Wilkowie przemianowano na Oddział Terenowy w Wilkowie AP w Zielonej Górze.

1 grudnia 1998 r. po ponad 15 latach pełnienia funkcji, odszedł ze stanowiska dyrektor Jerzy Piotr Majchrzak. Zastąpił go dr Tadeusz Dzwonkowski, pełniąc początkowo obowiązki dyrektora, a 1 września 1999 r. zostając mianowanym nowym dyrektorem Archiwum Państwowego w Zielonej Górze.

1 listopada 2002 roku zlikwidowana została Ekspozytura w Szprotawie – jej zasób został przeniesiony do magazynów w Żarach Wilkowie i Starym Kisielinie.

Głównym celem dyr. T. Dzwonkowskiego było pozyskanie dla Archiwum nowej siedziby. Pałac w Starym Kisielinie nie gwarantował po 50 latach działalności w nim godnych warunków ani dla pracowników ani dla akt. Brakowało zwłaszcza miejsca w magazynach. Także utrzymanie obiektów w Wilkowie i Żarach stawało się coraz bardziej problematyczne.

Po licznych staraniach udało się - w 2011 roku rozpoczęła się budowa nowego obiektu Archiwum Państwowego w Zielonej Górze.

W listopadzie 2013 roku nowy budynek został oddany do użytku i rozpoczął się nowy etap w historii Archiwum.

Nareszcie spełniły się nasze marzenia – otrzymaliśmy nowoczesny obiekt, który pozwala nam realizować podstawowe zadania w zakresie przyjmowania, przechowywania, zabezpieczania, opracowania i udostępniania akt, stwarza nam pracownikom dobre warunki pracy oraz umożliwia wszystkim zainteresowanym korzystanie z posiadanych przez nas zbiorów.

Aneta Kaczmarczyk